

DE OVERHEID IS EEN GELUKSMACHINE

Review essay

Ad Bergsma* en Jeroen Boelhouwer**

* Erasmus Happiness Economics Research Organisation (EHERO), Erasmus Universiteit Rotterdam

** Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Te bespreken studies

Bok, D. (2010). *The Politics of Happiness: What Government Can Learn From the New Research on Well-Being*. Princeton: Princeton University Press.

Campen, C. van, Bergsma, A., Boelhouwer, J., Boerefijn J. & Bolier, L. (red.) (2012). *Sturen op geluk. Geluksbevordering door nationale overheden, gemeenten en publieke instellingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Diener, E., Lucas, R., Schimmack, U. & Helliwell, J.F. (2009). *Well-Being for Public Policy*. New York: Oxford University Press.

Ott, J.C. (2012). *An Eye on Happiness; happiness as an additional goal for citizens and governments*. Den Haag: Beta Communicaties. Proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam.

1. INTRODUCTIE

Op 19 juli 2011 nam de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties een resolutie aan waarin wordt gesteld dat geluk meer aandacht verdient bij het meten van economische en sociale ontwikkeling. Overheden die zich in hun beleid alleen laten leiden door economische factoren, missen volgens de VN cruciale zaken voor de bevolking. De SCP bundel *Sturen op Geluk* beschrijft dat in Engeland, Frankrijk en Duitsland initiatieven zijn genomen om het bredere kader nader in te vullen. Veel aandacht krijgen kwaliteit van leven en geluk.

Een brede beleidsdoelstelling is begrijpelijk, want wat is mooier dan het vergroten van geluk? Het veronderstelt dat burgers floreren en doen wat belangrijk voor hen is. Als je ouders vraagt wat zij wensen voor de toekomst van hun kinderen, is het antwoord vaak dat het hen niet uitmaakt 'als ze maar gelukkig zijn'. In enquêtes naar de belangrijkste levensdoelen prijkt geluk stevast bovenin de lijst.

Beleidsmakers in ons land lijken echter minder enthousiast over geluksbeleid. Premier Rutte stelde bij het aantreden van zijn eerste kabinet in oktober 2010 dat de overheid geluk het best links kan laten liggen. De 'geluksmachine' moest zelfs 'uitgezet' worden, wat wellicht op te vatten is als het versoberen van de verzorgingsstaat.

Rutte staat hierin natuurlijk niet alleen, zodat de conclusie veilig getrokken kan worden dat over geluk als beleidsdoelstelling verschillend wordt gedacht. Waar bij ons de geluksmachine wordt uitgezet, zijn ze in een land als Engeland bezig er juist een in elkaar te zetten. De vraag is natuurlijk wat burgers merken van deze veranderingen. Niet zo heel veel, luidt het antwoord van Herman Stolwijk en George Gelauff van het Centraal Planbureau (CPB) in de bundel *Sturen op Geluk*. Het streven naar welvaart/nut geeft voldoende houvast om het welbevinden van burgers te vergroten, en geluksbeleid zou alleen op specifieke beleidsterreinen toegevoegde waarde kunnen hebben. Geluksbeleid zorgt hooguit voor subtiele verbeteringen, niet voor een revolutie.

2. TECHNISCHE KWALITEIT VAN DE OVERHEID

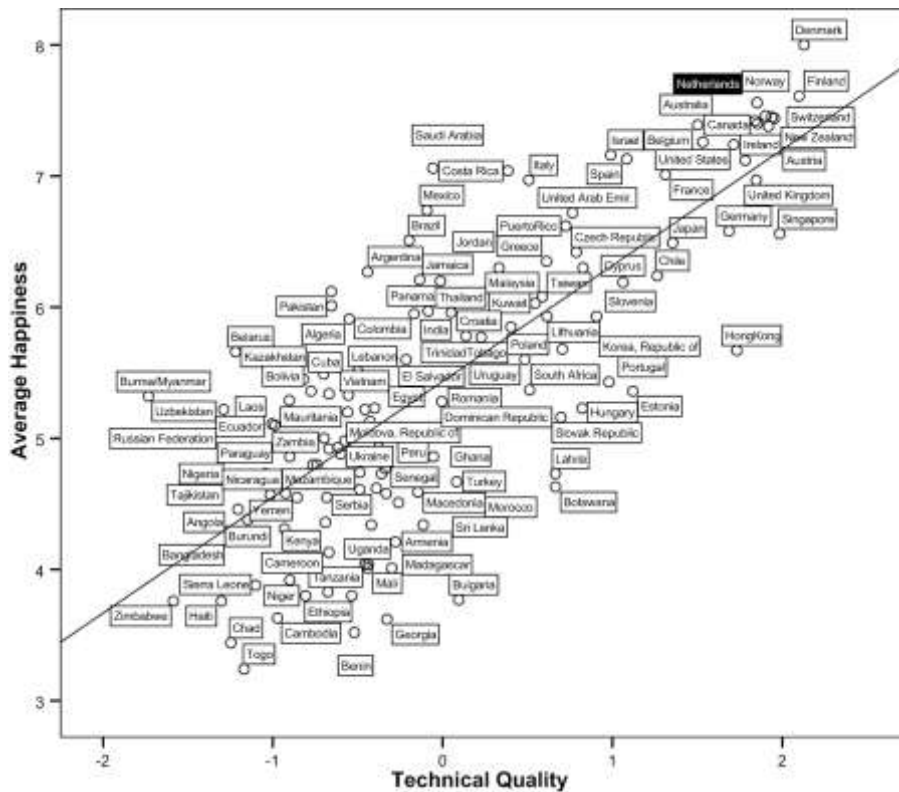
In hoeverre is de overheid een geluksmachine? Burgers geloven meestal niet dat de overheid hun geluk vergroot. De reden is dat mensen bij het beoordelen van hun eigen geluk vooral verklaringen zoeken in vergelijkingen met anderen. We hebben misschien een grotere vriendenkring dan de buren, een mindere gezondheid en een beter inkomen, en proberen aan de hand daarvan te verklaren waarom we meer of minder gelukkig zijn. Het overheidsbeleid blijft onder de radar van individuele burgers als oorzaak voor geluk.

Het proefschrift *An eye on happiness* van Jan Ott laat echter zien dat overheidsbeleid niet los staat van geluk. Bij een internationale vergelijking tussen 130 landen is gebleken dat de kwaliteit van de overheid samenhangt met het gemiddelde geluk van burgers. Bij het bepalen van de kwaliteit van de overheid maakt Ott gebruik van de jaarlijkse beoordelingen van de Wereldbank aan de hand van zes aspecten: democratisch gehalte & verantwoording, politieke stabiliteit, effectiviteit, rechtszekerheid, de kwaliteit van wet- en regelgeving, en de beheersing van corruptie. Ott groepeerde deze factoren in twee categorieën.: de factoren democratisch gehalte & verantwoording en politieke stabiliteit staan voor de 'democratische kwaliteit', de andere vier voor de 'technische kwaliteit' van de overheid.

In de onderstaande figuur van Ott is de technische kwaliteit van de overheid afgezet tegen het geluk in landen. Een betere overheid gaat samen met meer geluk. Bovendien hangt een sterke en betrouwbare overheid samen met een gelijkere verdeling van geluk over burgers. Er zijn minder achterblijvers die zeer ongelukkig zijn. De democratische kwaliteit is in de figuur buiten beschouwing gelaten, omdat politieke stabiliteit volgens Ott als kwaliteit niet gewaardeerd zou moeten worden indien een regime de bevolking wreed onderdrukt. Deze stellingname is niet alleen ideëel ingegeven. Onder de tien meest gelukkigste landen zijn geen stabiele dictaturen. China staat bijvoorbeeld op plaats 60 van 143. De Verenigde Arabische Emiraten komen op plaats 24 in de buurt van de top, hoewel daar van *wrede* onderdrukking geen sprake is.

Figuur 1

Het gemiddelde geluk in landen afgezet tegen de technische kwaliteit van de overheid

Ott laat ook zien dat de vrees voor veel overheidsbestedingen niet altijd gegrond is. Als de technische kwaliteit van de overheid laag is, is er een negatief verband tussen het gemiddelde geluk en de overheidsbestedingen. Maar in landen met een goede kwaliteit van de overheid is er juist een positieve samenhang.

Het onderzoek van Ott is correlatieel en laat dus geen strikte conclusies over oorzaak en gevolg toe. Zelf acht Ott oorzakelijkheid overigens wel aannemelijk omdat dat volgens hem de enige plausibele verklaring voor de gevonden correlaties is. Opvallend is dat het gemiddelde geluk in een land statistisch voor 75 procent verklaard kan worden door objectieve kenmerken van het land. Een deel van deze verbanden is terug te vinden in tabel 1, die door Ott is gemaakt op basis van de World Values Survey en de inschatting van overheidskwaliteit door de Wereldbank (Kaufmann et al., 2009). Als een bepaald kenmerk een hoge correlatie heeft met geluk én met de kwaliteit van de overheid, dan lijkt het waarschijnlijk dat inzetten op dit kenmerk een bijdrage levert aan het gemiddelde geluk.

Tabel 1 Kenmerken van landen en de samenhang met gemiddelde geluk en de technische kwaliteit van de overheid

	Correlatie met geluk	Correlatie met technische kwaliteit overheid
<i>economie</i>		

welvaart	.80	.89
economische vrijheid (Fraser)	.62	.79
publieke voorzieningen		
verzorgingsstaat (Fraser, Transfers & Subsidies)	.53	.55
onderwijs (HDI, jaren op school, ongeacht type)	.73	.70
Wereldbank indicatoren kwaliteit overheid		
rechtsstaat (rule of law)	.74	.98
minder corruptie	.75	.98
democratie (Voice and accountability)	.59	.80
ruimte voor persoonlijke ontplooiing		
individualism	.75	.78
m/v gelijkheid (HDI)	.79	.75
broederschap		
onderling vertrouwen	.50	.47
tolerantie	.51	.35
vrije pers (Freedom house)	.54	.80

Onze conclusie is dat de overheid een geluksmachine van betekenis is, hoewel niet alles wat de overheid doet welgedaan is. Voorbeelden van overheidsbeleid dat niet effectief is en dat onbedoelde consequenties heeft, zijn er voldoende. Toch lijkt het in principe mogelijk om met gericht overheidsbeleid het gemiddelde geluk in ons land te vergroten.

3. KUN JE GELUK METEN?

De beschreven relatie tussen overheid en geluk gaat impliciet uit van geluk als een meetbare eenheid. Is geluk dan niet voor alle mensen verschillend en kan het wel uitgedrukt worden in een cijfer? Alle vier de besproken boeken behandelen dit onderwerp en komen tot dezelfde conclusie. Geluksmetingen zijn afhankelijk van het individuele oordeel, en het is een enorm complexe taak om het eigen leven samen te vatten in iets eenduidigs als een cijfer, maar desondanks blijkt het antwoord van mensen op vragen naar geluk betrouwbaar en valide. Geluk kan op verschillende manieren gemeten worden. Veelgebruikt is de volgende vraag: 'Alles bij elkaar genomen, hoe gelukkig of ongelukkig bent u tegenwoordig met uw leven als geheel?' De meeste mensen vinden de vraag niet vreemd en geven vlot antwoord.

Voor de validiteit van geluksmetingen besproken kan worden, is het echter belangrijk eerst de verwarring over dit begrip bij deskundigen uit de weg te ruimen. Voor het algemene publiek is

geluk een subjectief positief gevoel over het eigen leven, maar voor deskundigen kan geluk bijvoorbeeld ook verwijzen naar leefbaarheid van de omgeving, deugdzaamheid, de objectieve leefsituatie van het individu of kwaliteit van leven. Derek Bok begint zijn vlot geschreven boek *The politics of happiness* bijvoorbeeld met de bespreking van het begrip Bruto Nationaal Geluk dat afkomstig is uit Bhutan. Deze maat lijkt echter meer op de leefsituatie-index van het SCP dan op de subjectieve appreciatie van het eigen leven. Het Bruto Nationaal Geluk is immers ook een meer-dimensionele meting van kwaliteit van leven, waarin veel objectieve kenmerken zijn opgenomen, zoals levensstandaard, opleiding, gezondheid en culturele diversiteit.

De besproken boeken nemen het subjectieve welbevinden als uitgangspunt. Het boek van Ed Diener et al. *Wellbeing for public policy* gaat het meest uitgebreid in op de validiteit van de geluksmeting. De methode die gebruikt wordt is te laten zien dat geluk betekenisvolle samenhang vertoont met andere maten. Mensen die leven in armoede en te maken hebben met geweld en onveiligheid, zijn bijvoorbeeld beduidend minder gelukkig dan mensen in welvarende democratische landen. Ook een slechte gezondheid hangt samen met een verminderd geluk. Gelukkige mensen leven gemiddeld langer. Het verschil in levensverwachting tussen ongelukkige en gelukkige mensen is zelfs even groot als dat tussen en rokers en niet-rokers. Gelukkige mensen hebben meer succes in hun werk, maken vaker nieuwe vrienden en zijn meer tevreden over hun persoonlijke relaties.

Meer psychologische indicatoren voor de validiteit van de meting zijn er ook. Als je mensen vraagt herinneringen op te halen, dan rapporteren gelukkige mensen meer vrolijke gebeurtenissen dan ongelukkige personen. Ook blijken mensen die zichzelf gelukkig vinden in de regel ook als zodanig beoordeeld te worden door hun partners, vrienden en leeftijdsgenoten. Geluksmetingen tonen een betekenisvolle samenhang met andere 'zachte' psychologische metingen en met harde feiten. Geluk weerspiegelt daadwerkelijk of het goed met mensen gaat.

4. WIE IS GELUKKIG IN NEDERLAND?

Voor we overgaan tot het bespreken van beleidsideeën om geluk te vergroten, is het goed te beseffen dat dit geen sinecure is, omdat het basisniveau in Nederland hoog ligt. We schetsen een kort overzicht van het geluk in Nederland aan de hand van SCP cijfers, die in de bundel *Sturen op geluk* veelvuldig zijn aangehaald.

Als we het geluk bepalen aan de hand van een rapportcijfer over de tevredenheid met het leven, dan geven Nederlanders dat gemiddeld een 7,8 (zie tabel 2). Als we kijken naar verschillen in geluk tussen groepen, dan blijkt dat voor de meeste groepen het geluk zich rond dit rapportcijfer bevindt. Tussen mannen en vrouwen bestaat er nagenoeg geen verschil in geluk (niet in de tabel) en ouderen zijn iets tevredener dan jongeren. Iets groter zijn de verschillen als we kijken naar opleiding, inkomen, arbeidsmarktpositie of etniciteit. Nog weer wat groter zijn de verschillen naar huishoudenssamenstelling: paren geven ongeveer een 8 en zijn daarmee gelukkiger dan alleenstaanden die op hun beurt gelukkiger zijn dan eenoudergezinnen. Maar echt ongelukkig zijn die laatsten niet; het gemiddelde rapportcijfer ligt ook bij hen nog boven een 7. Het grootst zijn de verschillen in geluk als we kijken naar de gezondheid van mensen. Mensen die vinden dat hun gezondheid zeer goed is zijn gelukkiger dan gemiddeld, maar mensen die hun gezondheid als slecht of zeer slecht omschrijven geven het leven een 6,7. Overigens is ook dat nog steeds een ruime voldoende.

Tabel 2

Tevredenheid met het leven in 2010 (uitgedrukt in een rapportcijfer van 1 tot 10)

Gemiddeld in Nederland	7,8
18-34 jaar	7,8
35-64 jaar	7,8
65 jaar of ouder	8,1
Alleenstaanden	7,6
Eenoudergezinnen	7,2
Paren met kinderen	7,9
Paren zonder kinderen	8,0
Autochtone Nederlanders	7,9
Niet -westerse allochtonen	7,5
Laagopgeleiden	7,7
Hoogopgeleiden	8,0
Laagste 10% inkomens	7,5
Hoogste 10% inkomens	8,0
Werkenden	7,9
Niet werkenden	7,7
Ervaren gezondheid zeer goed	8,0
Ervaren gezondheid (zeer) slecht	6,7

Bron: CBS (CV/SLI 2010/2011) SCP-bewerking

Verreweg de meeste mensen in Nederland zijn dus gelukkig. Ongeveer 3% van de Nederlanders zegt 'niet zo gelukkig' te zijn en nog eens 1% zegt ongelukkig te zijn. Deze percentages zijn al jaren tamelijk stabiel. Is het mogelijk om geluk te vergroten?

5. VOORBEELDEN VAN UITVOERBARE IDEEËN

Bok geeft enkele goede suggesties voor het verhogen van het geluk in Amerika, bijvoorbeeld door burgers beter te beschermen tegen financiële tegenslagen. De inwoners van de Verenigde Staten vertrouwen hun geld echter niet toe aan de overheid. Ze denken bijvoorbeeld dat meer dan de helft van het geld dat besteed wordt aan sociale zekerheid, op gaat aan de overhead van sociale diensten. In werkelijkheid is dit minder dan één procent. Bok suggereert dat het overwinnen van de publieke afkeer tegen overheidsobesitas en een actievere overheid het geluk in de Verenigde Staten zou kunnen vergroten.

Hoe kan het geluk in Nederland vergroot worden? We behandelen enkele voorbeelden binnen de drie beleidsterreinen die ook centraal staan in de bundel *Sturen op geluk*: onderwijs, gezondheidszorg en werk.

5.1 ONDERWIJS

Scholing komt volgens Bok te vaak neer op mensen klaarstomen voor de arbeidsmarkt, en besteedt te weinig aandacht aan het overdragen van de levensvaardigheden die maken dat

leerlingen in hun latere leven floreren. Het gevolg is dat scholing op dit moment maar een zeer beperkte invloed heeft op het toekomstige welbevinden van de scholieren (hoewel het land als geheel wel profiteert). Volgens Bok valt bij de levensvaardigheden bijvoorbeeld te denken aan het ontwikkelen van weerstand tegen tegenslagen, het kunnen reguleren van angsten, het ontwikkelen van goede slaapgewoonten en het leren hoe je de ambitie om iets voor de wereld te betekenen kan combineren met het verdienen van geld.

Het besef dat het niet automatisch goed gaat met alle kinderen als zij leren lezen, schrijven en rekenen, is volgens de bundel *Sturen op geluk* goed doorgedrongen in het Nederlandse onderwijs, en misschien is het mede daarom dat Nederlandse kinderen volgens Unicef het gelukkigst zijn. Wijdverbreide voorbeelden van preventieprogramma's op school zijn: preventie van roken, drinken, drugs, tienerzwangerschappen, HIV/AIDS, obesitas en anorexia. Minder wijdverspreide preventie onderwerpen zijn: zonnebrand, prostitutie en criminaliteit. Verschillende preventieprogramma's zijn specifiek gericht op het voorkomen van psychische- en gedragsproblemen, zoals het van oorsprong Amerikaanse 'Penn Resiliency Program' voor het bevorderen van optimisme en preventie van depressie, dat nu ook in Nederland wordt uitgerold met behulp van de Universiteit van Nijmegen.

Het idee dat je kinderen helpt met het verwerven van levensvaardigheden is dus niet nieuw, maar desondanks is voor geluksgericht beleid een nieuwe en innovatieve stap in het onderwijs nodig. Opvallend in het enorme aanbod van preventieprogramma's is dat ze voor het overgrote deel probleemgericht zijn. De meeste programma's richten zich op wat niet te doen, en hebben een min of meer uitgesproken negatieve emotionele lading. Ze waarschuwen kinderen voor alle sloten waarin ze terecht kunnen komen. Ze geven geen duiding over wat je wel kan doen om te leren een gelukkig en gezond leven te leiden.

Het lijkt daarom een goede stap het curriculum uit te breiden met lessen die kinderen handreikingen bieden over wat ze wel zouden kunnen en willen doen in de maatschappij. Deze gedachte is verder ontwikkeld in verschillende lesprogramma's rond het thema geluk, die trachten een rechtstreeks positief vergezicht te schetsen. Voor de tweede klas van het voortgezet onderwijs zijn bijvoorbeeld 'Lessen in Geluk' ontwikkeld. Het lesprogramma bestaat uit zes lessen van 50 minuten en heeft als doel leerlingen te laten nadenken over wat hen gelukkig maakt, hoe zij keuzes kunnen maken en welke technieken zij eventueel kunnen toepassen om het eigen welbevinden te verhogen.

De lessen blijken op korte termijn geen effect te hebben op het geluk van leerlingen. Dit is niet onverwacht, omdat de verschillende geluksverhogende levensvaardigheden slechts kort worden aangestipt, en onvoldoende worden geoefend om een positief effect te bereiken. Aan het einde van het schooljaar blijkt echter dat de lessen het gemiddelde geluk van leerlingen in vergelijking met een controlegroep toch licht hebben verhoogd. Opvallend is dat het gestegen geluk niet alleen prettig is voor de leerlingen zelf. Ze blijken gemiddeld ook iets hogere cijfers te halen. Het feit dat je met een betrekkelijk geringe inspanning, zulke belangrijke resultaten kan behalen wordt door ons gezien als een aanwijzing dat het de moeite loont verdere pogingen te doen positief onderwijs te ontwikkelen. Dit idee is echter voorlopig(?) vooral gestoeld op een hoopvolle visie dan op hard empirisch bewijs.

5.2 WERK

Het hoofdstuk over werk van Diener et al. biedt de meeste aanknopingspunten voor het overheidsbeleid. Wij volgen hier de discussie over werkloosheid, omdat die erg relevant is voor welbevinden, en tegelijkertijd laat zien hoe complex de vragen zijn als het gaat om het ontwikkelen van een geluksgericht overheidsbeleid.

Werkloosheid blijkt een sterke negatieve invloed op geluk te hebben, niet alleen voor de betrokken individuen, maar ook voor de gemeenschap. Zo gaat hogere werkloosheid samen met meer gewelddadige incidenten. Opvallend genoeg houdt het negatieve effect op geluk aan als iemand later nieuw werk heeft gevonden. Verlies van werk lijkt een blijvend litteken op te leveren, maar er is ook een alternatieve verklaring voor dit effect. Mogelijk lopen mensen met een minder goede psychische gezondheid een vergroot risico op ontslag, en is dit de achterliggende oorzaak voor het blijvende lagere geluk.

De negatieve effecten van werkloosheid worden voor een deel gebufferd door het beschikbaar stellen van een goede uitkering. Maar ook als verlies van werk geen financiële gevolgen heeft, blijft het negatieve effect op geluk bestaan. Mannen zijn gevoeliger voor het verlies van werk dan vrouwen, en het effect voor laag geschoolde arbeiders is groter dan voor hoog opgeleiden. Werkloosheid heeft echter minder negatieve effecten als het korter duurt, als de economie floreert en plaatsvindt in landen met relatief geringe verschillen in inkomen. Ook zijn de effecten op geluk kleiner in buurten waar veel werkloosheid voorkomt.

Toch is er nog wel wat af te dingen op de conclusie dat alles op alles gezet zou moeten worden om werkloosheid te verminderen. Diener et al stellen dat werkloosheid niet altijd absoluut is: neem het geval dat er wel werk is, maar dat de werkloze dat werk niet accepteert, bijvoorbeeld omdat de verhouding tussen opbrengsten en kosten te scheef is. Bok vult aan dat de overheid mensen wel kan beschermen tegen ontslag, maar dat het gevolg daarvan ook kan zijn dat er minder mensen worden aangenomen. Bovendien kunnen maatregelen die werkloosheid tegen gaan bijeffecten hebben, zoals een oplopende inflatie.

Diener en Bok komen dan ook niet tot een duidelijke conclusie over wat de overheid zou moeten doen. Werkgelegenheid verdient de hoge prioriteit in het overheidsbeleid die het al heeft, maar de effecten op het geluk zijn volgens Diener een soort zwarte doos die pas sinds kort is geopend. Door de gelukseffecten van werkloosheid beter in kaart te brengen en de effecten van beleid beter te monitoren, kan in de toekomst wellicht een grotere bijdrage geleverd worden aan geluk.

5.3 GEZONDHEIDSZORG

Ook in de gezondheidszorg zijn de middelen schaars en moeten er keuzes worden gemaakt, liefst zodanig dat de middelen optimaal renderen. Een goede mogelijkheid hierbij is rekening te houden met de effecten op geluk. Geef prioriteit aan behandelingen die het meeste doen voor het geluk van patiënten.

Een van de discussiepunten is de verdeling van middelen tussen de geestelijke en de lichamelijke gezondheidszorg. Geluksonderzoek laat volgens Diener et al zien dat geestelijke ongezondheid gepaard gaat met meer ongeluk dan mensen zich realiseren. Van de mensen die zich in de afgelopen vier weken zelden of nooit gelukkig hebben gevoeld, blijkt maar liefst 85 procent een psychische stoornis te hebben(gehad). Deze twee groepen zijn samen genomen, omdat bekend is dat mensen die van psychische stoornissen zijn hersteld, vaak last hebben van 'restverschijnselen'. De klachten zijn niet meer ernstig genoeg om te voldoen aan de criteria die gesteld zijn voor een psychische stoornis, maar ze zijn nog niet voorbij.

Ruut Veenhoven concludeert in *Sturen op Geluk* dat meer investeren in de geestelijke gezondheidszorg een belangrijk middel kan zijn om het geluk in landen te verhogen. Hij meldt daarbij dat er in ontwikkelde landen een correlatie bestaat van + 0.51 tussen gemiddeld geluk en het aandeel van ggz in het totale gezondheidsbudget. Bij mensen met psychische stoornissen is het meeste winst te behalen.

Een belangrijke kanttekening bij deze analyse is dat de beleidsaanbeveling is gestoeld op gegevens van een hoog abstractieniveau. Alleen al door het geringe aantal mensen dat direct contact heeft met de ggz is het onmogelijk dat de ggz alleen de oorzaak is van de hoge gevonden correlatie tussen geluk en aandeel van de ggz in de gezondheidszorg. Ook lijkt de ggz er niet zo goed in te slagen om de prevalentie van psychische stoornissen terug te dringen. Wij zouden aanraden om eerst de gelukseffecten van meer ggz empirisch te toetsen op kleine groepen, voordat de stap naar algemeen beleid wordt gemaakt.

6. IS GELUK EEN OVERHEIDSTAAK?

De vier besproken boeken zijn eensluidend in hun oordeel dat geluksbeleid een goed idee is. Een belangrijke reden is dat geluk weerspiegelt wat het meest belangrijk is voor burgers. Bovendien denken de auteurs dat rekening houden met geluk niet zal leiden tot grote beleidswijzigingen. Als we het hebben over de meest concrete beleidsaanbeveling hierboven, de verschuiving van middelen naar de geestelijke gezondheidszorg, dan ziet Veenhoven dat niet als een grote verandering. De Nederlandse overheid investeert nu al fors in ontwikkeling van levensvaardigheden, onder meer via onderwijs, volksontwikkeling en geestelijke gezondheidszorg (ggz). 'Dat doet de overheid misschien niet in de eerste plaats om groter geluk te bewerkstelligen, maar het werkt in de praktijk wel zo. De roep om sturing op geluk zal daarom allereerst resulteren in explicitering van wat allang gebeurt', aldus Veenhoven.

De geluksonderzoekers preken geen revolutie en weerleggen de belangrijkste bezwaren tegen geluksbeleid met empirische data. Zo blijkt bijvoorbeeld dat geluk niet samenhangt met luiheid, egoïsme en oppervlakkig denken. Gelukkige burgers zijn juist actiever, meer betrokken bij anderen en leveren een grotere bijdrage aan de maatschappij. Ott concludeert dat het streven naar een hoog gemiddeld geluk, verenigbaar is met andere humanistische idealen en met de gelijkwaardigheid van burgers. Bovendien is het streven naar geluk niet paternalistisch en respecteert het de individuele autonomie, omdat het bij geluk gaat om de beoordeling van mensen van hun eigen leven, en niet om een beoordeling van dat leven door anderen.

7. CONCLUSIE

De Wereldbank indicatoren voor de kwaliteit van de overheid zijn van belang voor het geluksniveau in een land. Sceptisch doen over de geluksmachine van de overheid is empirisch gezien onterecht, al is deze conclusie gebaseerd op correlaties, en niet op causale studies. In Nederland kan het geluk mogelijk nog iets verhoogd worden door verder te werken aan kwaliteitsverbetering van de overheid.

Dit is *business as usual*. De auteurs van de besproken boeken suggereren dat de overheid daarnaast nog een slag zou kunnen maken door hier bovenop een expliciet geluksbeleid in te voeren. Als de overheid gevolg zou geven aan deze oproep, dan heeft zij als voordeel dat er in Nederland in vergelijking met andere Europese landen relatief veel empirisch materiaal beschikbaar is over geluk. We weten hoe het geluk zich de afgelopen jaren heeft ontwikkeld en welke groepen meer of minder gelukkig zijn.

Hier staat echter tegenover dat er nog veel onbekend is over welke beleidsmaatregelen bijdragen aan het geluk van mensen. Veel empirisch materiaal heeft betrekking op verbanden, waardoor het niet mogelijk is om een duidelijke causaliteit te benoemen, zoals hierboven is besproken bij de paragrafen over geluk in relatie tot gezondheid, onderwijs en werkgelegenheid. Er zijn inmiddels voldoende ideeën geopperd (die lang niet allemaal in dit review essay besproken zijn), maar het is niet mogelijk op dit moment concrete beleidsmaatregelen voor te stellen die zich direct laten vertalen in een gegarandeerd hoger rendement op het gebied van geluk voor Nederlandse burgers. Bovendien is het gemiddelde geluk in Nederland hoog en de ruimte voor verbetering relatief gering.

Toch is dat volgens ons geen goed argument om de gedachte van sturen op geluk los te laten. Je zegt immers ook niet dat een half procentje extra economische groei onbelangrijk is, omdat Nederland toch al rijk is? Sturen op geluk biedt de mogelijkheid beter om te gaan met schaarse middelen, door zaken die geen invloed hebben op geluk minder prioriteit te geven.

Een tweede reden is dat geluksgericht beleid op sommige vlakken mogelijk efficiënter kan zijn dan het vertrouwde beleid. Wie aan geluk wil werken, zoekt aansluiting bij wat burgers zelf kunnen en willen. Dit vergroot zelfredzaamheid en past in het streven naar een participatiemaatschappij, die zoveel mogelijk gebruik maakt van 'eigen kracht', zoals dat tegenwoordig vaak heet.

De voorgenomen decentralisatie van (sociaal) beleid maakt het wellicht mogelijk geluksgericht beleid te evalueren. Als gemeenten een empirische cyclus op gang brengen en de geluksgevolgen van hun beleidskeuzes onderzoeken, wordt het mogelijk in kaart te brengen wat meer en wat minder bijdraagt aan geluk.

Wat ons betreft moet we wel voorzichtig zijn met het beeld van een overheid die het geluk van iedereen vergoot en alle ongeluk oplost: dat gaat niet lukken. Hooguit kan de overheid zorgen dat omstandigheden geboden worden waarbinnen zoveel mogelijk mensen tot hun recht komen. Daarnaast kan aanbod gecreëerd worden voor het aanleren van levensvaardigheden. Maar uiteindelijk is het aan burgers zelf iets van hun leven maken.

LITERATUUR

Kaufmann, D., Kraay, A. & Mastruzzi, M. (2009). *Governance indicators VIII: Aggregate and Individual Governance Indicators, 1996-2008*. World Bank Policy Research, Working Paper No. 4978.